

נושא העבודה

העמדה לדין של חולי נפש

תאריך: דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שוחר משפט עברי

תוכן עניינים

מבוא.....	3
פרק 1- זכויותיו של הלוקה בנפשו ותוקף התחייבותו.....	
1.1 המשפט הישראלי- זכויותיו של הלוקה בנפשו.....	4
1.1.1 החוק	
1.1.2 בדיקה פסיכיאטרית והזכות להימנע מהפללה עצמית	
1.1.3 הבדיקה הפסיכיאטרית אל מול הסודיות הרפואית והחיסיון	
1.1.4 פסק הדין לין נגד מדינת ישראל	

6.....	1.2 המשפט העברי- תוקף התחייבותו של הלוקה בנפשו.....
	1.2.1 ההתייחסות השיפוטית של הדת
	1.2.2 ההבדל בין הטוען שהוא חולה מסוכן לבין הטוען שיצרו תוקפו
	1.2.3 האם אדם נאמן להגיד שיצרו תוקפו?
8.....	1.3 השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא הפרק.....
.....	פרק 2- אחריותו הפלילית של הלוקה בנפשו.....
9.....	2.1 המשפט הישראלי.....
	2.1.1 אחריות פלילית
	2.1.2 בעל האישיות הכפולה ודינו של נאשם בעל אישיות כפולה
	2.1.3 האם "אישיות כפולה" היא מצב של מחלת נפש?
	2.1.4 סעיף 300א לחוק עונשין ועניין דניאל עוקב
12.....	2.2 המשפט העברי.....
	2.2.1 אחריותו הפלילית של השוטה
	2.2.2 דיני השוטה
	2.2.3 מקרים ממקורות המשפט העברי
13.....	2.3 השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא הפרק.....
.....	פרק 3- הגנות הלוקה בנפשו והפטור מחובות.....
15.....	3.1 המשפט הישראלי- הגנות הלוקה בנפשו במשפט הפלילי והנזיקי...15
	3.1.1 הגנת אי כשירות משפטית
	3.1.2 הגנת אי שפיות במשפט הפלילי
	3.1.3 הגנת אי שפיות במשפט הנזיקי
17.....	3.2 המשפט העברי- פטור הלוקה בנפשו מחובות.....17
	3.2.1 יסוד הדעת
	3.2.2 שלמות הדעת
	3.2.3 יסוד הרצון
18.....	3.3 השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא הפרק.....18
19.....	סיכום.....19
20.....	ביבליוגרפיה.....20

מבוא

העבודה עוסקת בעניין העמדתו לדין של הלוקה בנפשו הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי במטרה להעמיק בנושא וללמוד עליו יותר, להבין מה ההתייחסות ללוקים בנפשם מבחינה משפטית אז והיום. השאלה המשפטית הכללית בה עוסקת העבודה היא כיצד משתלבים הלוקים

בנפשם במשפט העברי ובמשפט הישראלי?
השאלה התחלקה לנושאים- בינם שאלת כשירותם המשפטית של הלוקים
בנפשם, אחריותם הפלילית, הגנותיהם במשפט, התייחסות הדת והפסיקה
ללוקים בנפשם, זכויותיהם ועוד.
תחילה המנחה שלי ואני מצאנו מקורות המתאימים לנושא ולפרקים שבחרתי,
לאחר מכן קראתי את המקורות הרבים וסיננתי מהם את התוכן שאינו רלוונטי
והתחלתי במלאכת הכתיבה. הכתיבה הייתה תוך התייחסות לכתוב במקורות
השונים- בפסקי הדין, הספרים, החוקים, הפסיקה..
בסיום הכתיבה עברתי על כל הכתוב בעבודה, תיקנתי חלקים בה והוספתי
להם פרטים רלוונטיים.
בחרתי בנושא הלוקים בנפשם לעבודתי כיוון שהנושא מאז ומתמיד עניין אותי,
ורציתי להבין כיצב הוא משתלב בעולם המשפט. הנושא מורכב ומחבר בין
הנפש לעובדות בשטח והיה מאוד מעניין לקרוא ולהעמיק בנושא, להבין גם
את נקודת מבטם של שופטים העוסקים במקרים בהם מוערבות מחלות
נפשיות כאלה ואחריות, את נקודת מבטם של הסופרים, המחוקקים, וכמובן
את נקודת המבט של המשפט העברי.

פרק 1- זכויותיו של הלוקה בנפשו ותוקף התחייבותו

1.1 המשפט הישראלי- זכויותיו של לוקה בנפשו

1.1.1 החוק

סעיף 8 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות מסביר מי הוא פסול דין-

8. אדם שמחמת מחלת-נפש או ליקוי בשכלו אינו מסוגל לדאוג לעניניו, רשאי בית המשפט, לבקשת בן-זוגו או קרובו או לבקשת היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו, ולאחר ששמע את האדם או נציגו, להכריזו פסול-דין."

ניתן לכפות על חשוד במשפט הפלילי בדיקה פסיכיאטרית, כמובן תחת הגבלות מסוימות ובדיקה זו אינה קובעת אשמה אלא קובעת כשרות משפטית.

1.1.2 בדיקה פסיכיאטרית והזכות להימנע מהפללה עצמית

הזכות להימנע מהפללה עצמית- כשמה- היא הזכות של אדם להימנע מפעולה או אמירה שעשויות להפליל אותו, והיא תקפה לגבי מקרים רגילים בהם עצורים וחשודים יכולים להמנע מלהפליל את עצמם.

כאשר הנושא מגיע ללוקים בנפשם ישנה בעיה- האם דברים שאמר הלוקה בנפשו לאיש צוות רפואי, בבדיקה פסיכיאטרית כזו או אחרת או בסיטואציות אחרות- יכולים להפליל אותו? כפי שנטען קודם לכן בדיקה פסיכיאטרית במשפט קובעת כשרות ואינה קובעת אשמה, אך מה הדין לגבי השילוב בין היכולת לבצע בדיקה פסיכיאטרית לבין זכותו של הלוקה בנפשו שלא להפליל את עצמו?

הבדיקה מתנגשת עם זכותו של לוקה בנפשו שלא להפליל את עצמו וקריאת בית המשפט העליון להפריד בין עובדות מהבדיקה הפסיכיאטרית להאשמות נגד החשוד במשפט עצמו- טרם נענתה. ד"ר אורנה אליגון דר¹ דנה בשני קשיים העולים מהכללת מידע מחוות הדעת הפסיכיאטרית כראיות במשפט:

א. האם אפשר לכלול בחוות הדעת מידע שאינו קביל משפטית אך רלוונטי וחשוב מבחינה פסיכיאטרית? למשל נבדק הנמצא כשיר לעלות לדין במשפטים קודמים, ניסה להתחזות על מנת להתחמק מעלייה לדין במשפט הנוכחי- מידע זה אמנם מצד אחד מסגיר את עברו הפלילי של הנבדק, אך מצד שני גורם להתייחסות שלילית ופקפוק במהימנותו של הנבדק- מה שיכול לפגוע בעמדה כלפיו ובהתייחסות אליו במשך המשפט.

ב. האם אפשר לכלול בחוות הדעת אמרות מפלילות של הנבדק עצמו?

הודאה של לוקה בנפשו היא בעייתית כיוון שאי אפשר לאשר שההודאה באמת ניתנה באופן חופשי ומרצון, או שמא ההודאה אינה קבילה כיוון שהלוקה בנפשו אינו יכול להתמודד במצבי כפייה ולכן הודא- מהסיבה שלא ניתן לדעת אם הלוקה בנפשו דובר אמת (לוקים בנפשם בדרך כלל מאמינים לעצמם וחושבים שהם דוברי אמת אך תפיסת המציאות שלהם מעוותת והאמת היא סובייקטיבית), ומסיבה נוספת שחוקרים יכולים לנצל את המצב הנפשי הלקוי ולהשיג הודאה שלא הייתה ניתנת אם הנבדק היה במצב נפשי מאוזן.

במקור הפסיקה הישראלית אישרה הודאות חוץ של נאשמים הלוקים בנפשם

¹ כותבת המאמר "האם הזכות להימנע מהפללה עצמית עומדת גם לחולי נפש?", עמוד 126

והשוותה אותם להודאת שיכור (הודאת שיכור היא הודאת אמת), אך עם הזמן למדו שיש להבחין בין המקרים ולהתמקד בכל מקרה לגופו.

1.1.3 הבדיקה הפסיכיאטרית אל מול הסודיות הרפואית והחיסיון

בעיקרון על הבדיקה הפסיכיאטרית חל חיסיון אך בנסיבות מסוימות כן ישתמשו במידע מתוצאות הבדיקה במהלך המשפט כיוון שהנאשם כביכול "ויתר" על המידע שמסר- פתרון זה מעלה מספר בעיות כגון- היעדר הסדר סטטוטורי (=הסדר מאושר בחוק בנושא): סעיפים 17 ו-15 לחט"ן מדברים על העמדה לדין של הלוקה בנפשו אך אינם דנים בשאלת קיומו או היעדרו של חיסיון בנושא, או במפגש בין הבדיקה הפסיכיאטרית לזכות להימנע מהפללה עצמית. למעשה המחוקק וידא להגן על זכות הלוקים בנפשם שלא להפיל את עצמם בבדיקות מסוגים אחרים- למשל בסקירה של עובד סוציאלי- אך לא על זכות זו בבדיקה הפסיכיאטרית. חוות הדעת עצמה אינה חסויה במשפט הפלילי אך בנושא החיסיון אין החלטה חד משמעית והחיסיון תלוי גם בגורמים אחרים. לפי סעיף 49 לפקודת הראיות חיסיון של רופא אינו חל על פסיכיאטר הכותב חוות דעת על פי צו בית משפט. לעומת סעיף 49 לפקודת הראיות, סעיף 42 לחט"ן קובע חובת סודיות רחבה יותר מחובת החיסיונות המקצועיים הקבועים בפקודת הראיות-

קודם כל הסודיות מחייבת כל אדם אשר הגיעו אליו ידיעות במסגרת ביצוע החוק של חובת הסודיות (ישנם חריגים) ומקיפה את כל המעורבים בתהליך הבדיקה הפסיכיאטרית (חוץ מאנשי מקצוע אליהם אמורים להגיע תוצאות הבדיקה), בנוסף היא מחייבת למעשה את כל העולם וקשורה בכל ידיעה, גם הקטנה ביותר, בנושא. סעיף 42 לחט"ן גם מבהיר כי הסודיות חלה גם על סיטואציות אבחון וייעוץ ולא רק טיפול. שחרור מחובת סודיות זו מותנה בהתקיימות נסיבות מסוימות- למשל אדם שהורשה לכך בידי בית משפט.

1.1.4 פסק הדין לין נגד מדינת ישראל

לאורך כל הפרק משתלב פסק הדין ע"פ 8974/07 לין נגד מדינת ישראל. במסגרת פסק הדין וערעורו הורשע הונצ'אן לין, עובד זר סיני, ברציחת מישל ג'מיס (להלן המנוחה), עובדת זרה פיליפינית, ונגזר עליו מאסר עולם. לין והמנוחה ניהלו קשר רומנטי עד שנפסק מרצון המנוחה בקיץ 2006. שלושה חודשים לאחר מכן, ב-3.11.2006 הגיע לין לדירת המנוחה בחיפה עם גרזן, שקיות נילון ואזיקונים. השניים התווכחו על יחסים של המנוחה עם גברים אחרים ובמהלך הויכוח לין חנק אותה והרג אותה במכות גרזן על ראשה. הוא ביתר את גופתה לחלקים, ארז אותם בשקיות נילון ופיזר אותם בין מספר פחי אשפה.

בפרשה שופט בית המשפט העליון אליקים רובינשטיין דן בשאלת קבילותה של אמרה מפלילה שנאמרה לאיש צוות שאין בעניינו חיסיון רפואי- קרימינולוג קליני- ובחן אם האמרה היא תחת חיסיון רפואי או שניתן להשתמש בה כראיה. במהלך החקירה נשלח לין לבדיקה פסיכיאטרית בבית חולים

פסיכיאטרי ועבר ראיון עם קרימינולוג קליני. הקרימינולוג הקליני מר גיא בקר רשם בסיכום הראיון:

'לין האשים את הבחורה [המנוחה] שהיא מקיימת קשר מיני עם אחרים ובעקבות כך פרץ ויכוח. לין מתאר שהבחורה איימה להתלונן במשטרה ולכן הניח את ידיו על צווארה. אחר כך מתאר ש"ראה צבעים" ואינו זוכר מה קרה. מתאר לאחר מכן כיצד חתך את הגופה באמצעות סכין ופטיש והחביא את החלקים כדי לא להתפס.'

אמרה זו של הנאשם היא כמובן אמרה מפלילה ולכן במסגרת ערעורו, טען לין כי אינה יכולה לשמש בסיס להרשעתו כחלק מחסיון מטפל-מטופל. השופט רובינשטיין קבע כי על אף העובדה שהחיסיון הסטטוטורי הקבוע בפקודת הראיות אינו חל על הקרימינולוג הקליני, ניתן להחיל במקרה זה חיסיון פסיקתי.

בנושא הבדיקה הפסיכיאטרית אל מול הסודיות הרפואית והחיסיון, בפרשת לין בית המשפט התאמץ על מנת ליצור הקבלה בין הקרימינולוג הקליני לאנשי מקצוע שלהם חיסיון סטטוטורי.

1.2 המשפט העברי- תוקף התחייבותו של הלוקה בנפשו

1.2.1 ההתייחסות השיפוטית של הדת

הדת היהודית מתייחסת בשיפוטיות לנושא, מתעסקת ומעמיקה בכל סיטואציה בה מעורב הלוקה בנפשו על פי הנתונים והעובדות בה, משמע כל מקרה לגופו. במקורות המקראיים המושג "חולה נפש" אפילו אינו נזכר שכן ההגדרה אינה הולמת מבחינה רפואית ורחבה מידי מבחינה משפטית. בתנ"ך נמצאו מושגים אחרים כגון פתי, כסיל, אוויל, לץ, שוטה, ערום, נער ועוד². כיוון שהלוקה בנפשו נמצא ב"רגיעה" בין התקף להתקף, קיימת הקבלה למצב גם במקורות המקראיים- "עתים חלים עתים שוטה"³, לפעמים פיקח ולפעמים חולה, לכן רק כאשר הוא שוטה בזמן אמת דינו יהיה כשוטה. סימני השוטה נכתבו לראשונה בתוספתא במכסת תרומות⁴-

"איזהו שוטה? היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות והמקרע את כסותו והמאבד את מה שנותנין לו. פעמים שוטה ופעמים חלים- כל זמן שהוא שוטה הריהו כשוטה לכל דבר חלים (כלומר: בריא) הריהו כפיקח לכל דבר".

מודבר, במקרה הזה, בהגדרה המציגה סימנים לדוגמא של מי הוא שוטה ולא הגדרה משפטית בלעדית. דוגמא זו אמורה להבהיר באופן כללי אילו סוג אנשים מוגדרים "שוטים" אך לא מדובר בהגדרה מושלמת למושג, שכן לרוב

² הגדרות למושגים הנ"ל בנספח 1.

³ מושג זה מצוין באין-ספור מקורות, כדוגמת תוספתא תרומות פ"א; כתובות כ"א; רב האי גאון, ס' המקח שער ג; רמב"ם מכירה כ"ה; ועוד.

⁴ פרק א', הלכה ג', מהדורת ר"ש ליברמן עמוד 107.

יש גם תופעות חיצוניות נלוות אצל חולי הרוח ואין דוגמא כזו בהגדרה לעיל. התופעה של "פעמים שוטה ופעמים חלים" קבעה כי חולי נפש שיש להם הפסקות של 'צלילות דעת' בין התקף להתקף הם בעלי כשרות משפטית מלאה בתקופת צלילות דעתם.

סיטואציה לדוגמא- א' אלמן מבוגר נשא את ב'. חודש לאחר הנישואים הועברו זכויות הבעלות על דירתו של א' וזכויות קופת הפנסיה שלו אל ב'. ב' עזבה את בעלה א' וחזרה הביתה כאשר כל רכושו בידה ועל שמה. בית הדין הוציא צו מניעה מכל פעולה ברכושו של א', ובאותו זמן אחיינו של א' פנה לבית הדין כדי לבטל את הנישואים בטענה שנעשו שלא בדעת וללא כוונה- בידו חוות דעת פסיכיאטרית המצאה אצל א' סימני פגיעה בזכרון ובהתמצאות. בית הדין קבע כי קשה לבטל את הנישואין על סמך חוות דעת של בדיקה שנעשתה זמן רב לאחר המעשה כיוון שיתכן כי הפגיעה בזכרונו של א' החמירה עם זמן וכי היה צלול יותר כאשר נשא את ב', ופסק כי אין לפניו עדות מספקת לביטול הנישואין.

1.2.2 ההבדל בין הטוען שהוא חולה מסוכן לבין הטוען שיצרו תוקפו

השוואה בין חולה מסוכן (=חולה במחלה פיזית) לבין אדם שיצרו תוקפו (=אינו מסוגל לשלוט ביצוריו, במילים אחרות לוקה בנפשו). חולה המחלל את החג נחשב נאמן כיוון שהוא שומר על חייו. האם הדין זהה אצל אדם הטוען שיצרו תוקפו? חולה רשאי, למשל, לאכול ביום כיפור כיוון שידוע כי חולים מסוכנים זקוקים לאוכל ושתייה, אך אם הוא היה מבקש לחלל את החג בצורה לא הגיונית ולא קשורה למחלה מסוכנת לא היו מאשרים לו לחלל את החג. לגבי אדם הטוען שיצרו תוקפו- ניתן לאשר רק כאשר היצר הוא הגיוני ויש קשר בין חילול החג לבין שמירה על חייו של האדם.

1.2.3 האם אדם נאמן להגיד על עצמו שיצרו תקפו?

יש הבחנה בין יצרים שאפשר לשלוט בהם לבין דחפים שלא ניתן לשלוט בהם. על פי צדקת הצדיק אדם אינו נאמן להעיד על עצמו שיצרו תקפו אך בניגוד אליו, חולה יכול להעיד על עצמו שהוא חולה מסוכן- השאלה היא מה ההבדל? ההנחה היא שאם יש סימן חיצוני על היצר שתקף יש להאמין לו ואם אין סימן חיצוני אין להאמין לו.

1.3 השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא הפרק

במשפט הישראלי ההתייחסות ללוקים בנפשם היא פחות ספציפית מאשר ההתייחסות לנושא במשפט העברי. במשפט הישראלי יש חוקים ותקנות הקשורים בנושא אשר אמורים להקל על החלטה במחלוקות בנושא, כמו למשל מי כשיר ואינו כשיר לעמוד למשפט-

כאשר הלוקה בנפשו אינו כשיר לעמוד למשפט, ההכרעה כביכול פחות מסובכת אילו היה עולה למשפט. במשפט העברי לעומת זאת, מתייחסים אל כל מקרה לגופו, מנתחים את המקרה ואת הנסיבות ומגיעים להחלטה בסופו של דבר.

באשר לנושא הבדיקה הפסיכיאטרית במשפט הישראלי, אותה ניתן לכפות על חשוד במקרה הצורך, ובאשר לנושא הזכות להימנע מהפללה עצמית במשפט הישראלי בעקבות הבדיקה הפסיכיאטרית- בתהליך חיפוש המקורות והקריאה לא נמצאו מקבילות במשפט העברי ולכן לא ניתן להשוות. במשפט העברי עלתה השאלה האם אדם נאמן להעיד על עצמו שיצרו תוקפו- כלומר שהוא לוקה בנפשו. התשובה הסופית לכך היא שרק כאשר יש סימנים חיצוניים המעידים על כך אדם יוכל להעיד על עצמו שיצרו תוקפו. לעומת זאת במשפט הישראלי אדם אינו מוסמך להעיד על עצמו שהוא לוקה בנפשו- לשם כך נועדה הבדיקה הפסיכיאטרית שתוצאותיה מעידות האם אדם הוא לוקה בנפשו או לא.

פרק 2 – אחריותו הפלילית של הלוקה בנפשו

2.1 המשפט הישראלי-

2.1.1 אחריות פלילית

אחריות פלילית היא אחריות המוטלת על כל אדם מגיל 12 שביצע עבירה או מעשה פלילי ועונה על מספר קריטריונים למשל התנאי שאינו לוקה בשכלו.

2.1.2 בעל האישיות הכפולה ודינו של נאשם בעל אישיות כפולה

בעל האישיות הכפולה הוא אדם הקיימות בו שתי זהויות או יותר המשתלטות על התנהגותו מפעם לפעם. הפרעה זו אינה תוצאה של השפעות פיזיולוגיות מחומרים למיניהם או מצב בריאותי, אלא משקפת חוסר יכולת לשלב בין אספקטים שונים של זהות, זכרון ומודעות. ריבוי האישיות הוא סימפטום של הפרעה נפשית אצל אדם. קיימת נטייה שגויה להיגרר אחר אותו סימפטום ולהתייחס אליו כאילו הוא מציאות עובדתית ולא דמיונית שהיא פרי מחלת הנפש, לכן טעו השופטים שניסחו את הכלל הרביעי בכללי מקנוטן -

דניאל מקנוטן (McNaughten) היה חולה נפש שהועמד לדין בגין ניסיון רציחת ראש ממשלת בריטניה ב-1843, ורציחת המלווה שלו. מקנוטן האמין שראש הממשלה זומם נגדו והרג בטעות את המלווה שלו כאשר התכוון להרוג את ראש הממשלה עצמו. הוא נבדק על ידי תשעה רופאים וכולם טענו שהוא חולה נפש, לכן הוא נפטר מאחריות פלילית ואושפז לטיפול פסיכיאטרי. בעקבות המקרה נקבעו כללי מקנוטן - כללי אי שפיות אשר מקובלים בכל העולם ובהם מוטל על הנאשם נטל ההוכחה שהוא נמנה תחת מספר קריטריונים, למשל שבעת ביצוע העברה היה חולה נפש.

בכלל הרביעי נקבע כי יש לדון חולה נפש הסובל מ"דלזיה", משמע מחשבות שווא בנושא אחד או יותר, כאילו הדלזיות היו מציאות, ולבחון אם במקרה כזה- בו המציאות העובדתית היא לפי מחשבות השווא של אותו חולה נפש- היו מזכים את הנאשם מבחינה משפטית או מרשיעים אותו. לדוגמה חולה נפש הסבור כי הוא מלך אנגליה והרג אדם ימצא בלתי-אחראי למעשה בעקבות החסינות המוענקת למלך אנגליה, כיוון שהמחשבות מעידות על בלבול במציאות החולה ועל כך שאינו יודע להבחין בין טוב לרע ואינו שולט בהתנהגותו. מסיבות דומות נקבע בסעיף 34 לחוק העונשין (היעדר שליטה):

"לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה ולא היה בידו לבחור בין עשייתו לבין ההימנעות ממנו מחמת העדר שליטה על תנועותיו הגופניות, לענין אותו מעשה, כמו מעשה שנעשה עקב כפייה גופנית שהעושה לא יכול להתגבר עליה, תוך תגובה רפלקטורית או עוויתית, בשעת שינה, או במצב של אוטומטיזם או של היפנוזה."

משמע- פעולת בעל האישיות הכפולה דומה במידה מסוימת לפועל בהשפעת היפנוזה, במצב של שינה ובמצב של אוטומטיזם.

2.1.3 האם "אישיות כפולה" היא מצב של מחלת נפש?

מתעוררת השאלה האם "אישיות כפולה" היא מצב של "מחלת נפש" (על פי "מחלה שפגעה ברוחו" סעיף 34ח לחוק העונשין) כיוון שבכמה פסקי דין הודגש כי בראש ובראשונה יש להוכיח כי הנאשם היה חולה נפש בעת ביצוע המעשה: פסק דין לדוגמא ע"פ 187/61 פנו נ' היועץ המשפטי לממשלה- המערער עליו פנו הייתה בקשר רומנטי עם המאהב שלה לפני ואחרי נישואיה, אך הוא סירב להתגרש מאשתו על מנת להתחתן איתה. שנתיים לפני קיום הפשע חשבה פנו על דרך "לסלק את אשתו מדרכה", ואף החלה בהכנות לקראת המעשה כולל השגת רעל והכנת שיקוי. לפני התחלת המשפט נשלחה פנו, לפי עצת הסנגוריה, לבדיקת מצבה הנפשי ושני רופאים מצאו כי היא סבלה מנברוזה חריפה⁵ אך אינה הגיעה לדרגה של פסיכוזה ממש.

בית המשפט קיבל את דעת אחד הרופאים שטען כי במקרה של המערער, אפשר היה להתגבר על הדחפים הנפשיים, שלל ממנה את הגנת אי-שפיות ומצא בה אשמה. פנו הורשעה ברצח אשת מאהבה, המנוחה פולה אליעזר, על ידי שיקוי מיץ פירות המכיל רעל, והוטל עליה עונש של מאסר עולם. בערעור טען בא-כוחה שהמערער אינה אשמה מאחר ובשעת מעשה הייתה אחוזת דחף-שאינו-בר-כיבוש אשר נבע מפסיכוזה ממנה סבלה בעת עשיית הפשע. בית המשפט דחה את הערעור.

לשאלה האם אישיות כפולה נחשבת מחלת נפש יש שתי תשובות אפשריות: הראשונה היא שגם אם אישיות כפולה אינה נכללת בתור מחלת נפש, עדיין אדם המבצע עבירה בחוסר הכרה או חוסר רצון הוא פטור מאחריות פלילית, כפי שנקבע לגבי מבצע עבירה במצב של אוטומטיזם או במצב של שינה, פי שצוין לעיל.

השניה משולבת בעובדה שיש שוני בין "מחלת נפש" במובן הפסיכיאטרי ובין "מחלת נפש" במובן המשפטי- ניתן לראות בעניין פנו-

"מחלת נפש לענין זה אינו מצב בריאותי בלתי-נורמלי שסתם אדם מן הישוב אינו מצוי בו: הסטיה מן 'הנורמה' חייבת להיות סטיה ברורה וחד-משמעית אפילו מאותה הנורמה שסתם פושעים הפועלים על-פי דחפים בלתי-נורמליים, לוקים בה"⁶.

גלוי לעין כי במצב הנפשי של "אישיות כפולה" לא מדובר באדם רגיל שהיצר הרע שלו "מפתה" אותו לעבור עבירה אלא "באדם אומלל שנפשו שסועה בצורה חמורה ונדירה שאינה מוכרת כלל לרוב בני-האדם"⁷.

2.1.4 סעיף 300א לחוק עונשין ועניין דניאל עוקב

בפסק הדין ת"פ (ב"ש) 933/97 מדינת ישראל נ' עוקב, דנים במקרה הנ"ל: הנאשם אסף ברכבו בסמוך לחצות את מר הנטר וגברת גיב, שהמתינו

⁵ הפרעה נפשית המתבטאת בעצבנות יתר, חרדה, אי יציבות רגשית וכד'.

⁶ ע"פ 187/61 פנו נ' היועץ המשפטי לממשלה, בעמוד 1112.

⁷ בזק יעקב, "האחריות הפלילית והאזרחית של בעל האישיות הכפולה", קרית המשפט כרך א' עמוד 215.

לטרמפ, והציע להם הסעה לצפון הארץ. במהלך הנסיעה גיב נרדמה והנאשם הציע להנטר לעצור, להתרענן, לעשן ולשתות. השניים יצאו מהרכב, כעבור כמה דקות גיב התעוררה ויצאה גם היא מהרכב. לאחר 10 דקות שלף הנאשם אקדח, ירה שלוש יריות לעבר הנטר והרג אותו, לאחר מכן ירה בגיב, אשר העמידה פני מתה והנאשם עזב את המקום. גיב נפגעה בזרועותיה ובפניה ונגרמה לה נכות משמעותית בשתי ידיה. דניאל עוקב הואשם ברצח בכוונת-תחילה וכן בניסיון לרצח וגרימת חבלה חמורה בנסיבות מחמירות. במהלך החקירה נבדק הנאשם על-ידי מספר פסיכיאטרים, פסיכולוגים ומומחים, שחזרו את המקרה אך לא זכרו את השלב בו נטל את האקדח והשלב בו ירה. לאחר החקירה הראשית של התביעה הגיעו באי-הכוח להסדר-הסניגור יזנח את טענתו כי הנאשם פטור מאחריות פלילית, הנאשם יודה בעובדות כתב-האישום לגבי הרצח וגרימת החבלה, הסניגוריה תטען לעתור לעונש מופחת על-פי סעיף 300א לחוק העונשין⁸ והתביעה תתנגד לכך. בית המשפט ישקול את כל החומר וחוות-דעת אך ללא שמיעת עדים נוספים. בית המשפט הגיע למסקנה כי "הנאשם אכן ביסס והוכיח על-פי המבחן הנדרש, שעומדת לו הזכות לטעון לעונש מופחת בעבירת רצח"⁹- הראיות הרבות שהובאו לבית המשפט תומכות במסקנה כי בשל ליקוי בכושרו השיכלי הוגבלה יכולתו של הנאשם במידה ניכרת (לא ממש עד פטור מאחריות פלילית לפי סעיף 34ח) להבין את אשר עשה או את הפסול במעשה שעשה או להמנע מהמעשה. כפי שניתן לראות, הסעיף מאפשר סטייה מן העונש הקבוע בצדה של עבירת רצח במקרים בהם הרצח בוצע מתוך הפרעה נפשית חמורה שאינה אי-שפיות, הפרעה נפשית אשר אינה פוטרת מאחריות פלילית ומבטלת את העונש אלא מפחיתה ומצמצמת את שניהם- פסק הדין עסק בשאלה האם יש מקום לתחולת הסעיף, בסוף הדיון הופחת עונשו של הנאשם בעבירת הרצח לפי הסעיף בעוד עונשו בעבירת חבלה חמורה בנסיבות מחמירות נשאר כפי שנקבע מראש (על-פי סעיפים 333 ו-335 לחוק העונשין).

2.2 המשפט העברי-

⁸ סעיף 300א. על אף האמור בסעיף 300 (=העושה אחת מאלה יאשם ברצח ודינו - מאסר עולם ועונש זה בלבד) ניתן להטיל עונש קל מהקבוע בו, אם נעברה העבירה באחד מאלה:
 (א) במצב שבו, בשל הפרעה נפשית חמורה או בשל ליקוי בכושרו השכלי, הוגבלה יכולתו של הנאשם במידה ניכרת, אך לא עד כדי חוסר יכולת של ממש כאמור בסעיף 34ח -
 (1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או
 (2) להימנע מעשיית המעשה.

⁹ פסק הדין, עמוד 7.

2.2.1 אחריותו הפלילית של השוטה

על פי המשפט העברי השוטה פטור מאחריות פלילית כפי שהוא פסול לכל הדינים. ניתן לראות זאת על פי הגדרת המושג "שוטה" בדיני עונשין וקניין המסבירה כי כל מי שדעתו משובשת בדבר מן הדברים הוא פטור מהדינים באותו תחום בו דעתו משובשת. הרמב"ם מסביר כי לוקה בנפשו הוא לא רק מי ש"מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים, אף על פי שהוא מדבר ושואל כענין בשאר הדברים, הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב"¹⁰.

2.2.2 דיני השוטה

הכינוי הכללי הרוח בספרות ההלכה לחולה הרוח ולקוי השכל הוא "שוטה". דין השוטה בהלכה הוא בדרך כלל כדין החרש והקטן ולרוב דין החרש שווה לדין השוטה, אך יש עניינים בהם הדין הוא נפרד: על-פי הגמרא רואים כי לפי אורח חייהם, החרש והקטן חשובים יותר מהשוטה; חירש על-פי תורה אינו יכול לשאת אישה אך לפי דברי הסופרים נישואים אלו תקפים, בניגוד לשוטה שנישואיו לא תקפים גם בדברי התורה וגם בדברי הסופרים; השוטה לא יכול לתבוע פיצויים עבור "בושת" בעוד חירש וקטן יכולים. דיני השוטה מפוזרים על פני התלמוד וההלכה ועל-פי פירוש רש"י- "איזהו שוטה: שוטה האמור בכל מקום, שפטור מן המצוות ומן העונש ואין קניינו קניין ואין ממכרו ממכר"¹¹. נמצא כי השוטה פטור מקיום המצוות, אינו כשיר לעמוד למשפט ואינו בר-עונשין. כפי שיש עבירות בהן לשוטה אין אחריות פלילית והוא פטור מעונש, כך גם לגבי קיום מצווה- אם השוטה מקיים מצווה בעת "טירופו" אין למעשה תוקף והוא נחשב כאילו לא עשה דבר. כפי שהודגש קודם לכן בעבודה- הפטור והפסול חלים על השוטה במידה ובשעה שהוא שוטה. להלן כמה דוגמאות לדיני השוטה המפוזרים על פני התלמוד: בדיני הנזיקין: החובל בחרש שוטה וקטן חייב בניגוד למצב בו חרש שוטה או קטן החובלים באחר פטורים מאחריות. לשוטה אין בושת לכן המבייש שוטה פטור.

בדיני אישות: שוטה לא יכול לקדש ולא יכולים לקדש אותו, לא לפי תורה ולא לפי סופרים.

במצוות: לגבי עליה לרגל- חרש שוטה וקטן אינם מחויבים לעלות לבית המקדש בשלושת הרגלים. לגבי ברכת המזון- חרש ושוטה המתכוונים ומבינים מצטרפים לזימון ברכת המזון. לגבי שחיטה- חרש שוטה וקטן ששחטו בפני אדם המבין כיצד לשחוט וזה ראה ששחטו כהוגן, שחיטתם כשרה.

2.2.3 מקרים ממקורות המשפט העברי

¹⁰ רמב"ם הלכות עדות, ט' ט'.
¹¹ חגיגה ג: ד"ה "איזהו שוטה".

במקורות המשפט העברי מצויים המון מקרים העוסקים בדינם של בעלי אישיות כפולה:

למשל במסכת מנחות ל"ז מסופר על חכם בשם פלימו ששאל בפני רבי יהודה הנשיא- מי שיש לו שני ראשים, באיזה מהם מניח תפילין? תחילה השאלה נראתה מגוכחת ורבי יהודה ציווה על פלימו לצאת לגלות או לשאת בחרם, אך מיד לאחר מכן קרה מקרה בו הגיע אדם ושאל את רבי יהודה- נולד לי תינוק ולו שני ראשים, כמה עלי לתת לכהן כפדיון הבן? השיב לו רבי יהודה כי עליו לתת פדיון כפול, משמע עשרה סלעים. במקרה אחר בתוספות נולדו לאדם בעל שני ראשים ילדים, חלקם בעלי שני ראשים כמוהו וחלקם בעלי ראש אחד כאשתו. כאשר נפטר תבעו הילדים בעלי שני הראשים שני חלקים מנכסי אביהם ופנו לשלמה המלך לעזרה. שלמה שפך מים רותחים על ראש אחד וראה איך האחר נענק מכאב, משמע דינם כדין אדם אחד.

בעל "שבות יעקב", רבי יעקב ריישר, דן באחת מתשובותיו בנושא תיאומים סימאיים שראה במו עיניו: הוא ראה "שני נערים גוים תאומים זכרים שדבוקים זה בזה קדקד ראשיהם". אלה היו בני יותר משנה, כל אחד מהם שתה, אכל, דיבר וחשב בעצמו- לכן קבע רבי יעקב ריישר כי הם שני אנשים ולא איש אחד ולכן עליהם להניח כל אחד תפילין בעצמו ועל ראשו. בבמקרים לעיל מוזכרים בעלי שני ראשים, אך אלה יכולים להיות שני ראשים פיזית או שני ראשי מחשבה, משמע שתי אישיות. בתרבות היהודית עולה גם השאלה האם "דיבוק" הוא אישיות נוספת ונפרדת, אך לא נמצא דיון בנושא.

2.3 השוואה בין המשפט הישאלי למשפט העברי בנושא הפרק-

אחריות פלילית הייתה קיימת במשפט העברי וקיימת גם במשפט הישראלי כיום.

במשפט הישראלי הנושא המדובר היה בעל אישיות כפולה, או בשם אחר אדם בעל פיצול אישיות. בעל האישיות הכפולה במשפט העברי מתואר, ככל הנראה, כאדם בעל שני ראשים. על פי המשפט הישראלי הלוקה בנפשו לא ישא באחריות פלילית רק במידה והוכח כי באמת היה לוקה בנפשו בעת ביצוע המעשה, כולל אפשרות של הפחתה בעונש במידה והמחלה אינה רצינית מספיק כדי לפטור מאחריות פלילית, ובמשפט העברי בדומה למשפט הישראלי- השוטה, שהוא הלוקה בנפשו לא ישא באחריות פלילית ובנוסף גם לא חייב בקיום המצוות ולא בר-עונשין, משמע שאין אפשרות להעניש אותו.

פרק 3 – הגנות הלוקה בנפשו והפטור מחובות

3.1 המשפט הישראלי- הגנות הלוקה בנפשו במשפט הפלילי והנזיקי

3.1.1 הגנת אי כשירות משפטית

הגנת אי הכשירות המשפטית היא נושא מקדים להגנת אי השפיות, כיוון שהכשירות מתייחסת להבנת התהליכים המשפטיים ואי השפיות מתייחסת לביצוע העבירה עצמה.

אדם העומד למשפט פלילי אמור להיות כשיר לכך- אמור לדעת להבין את מעשיו ותוצאותיהם, להגן על עצמו, להיעזר בעורך דין וכן להבין את משמעות הענישה. אדם מוכרז כאינו כשיר לעמוד לדין כאשר אינו יכול להגן על עצמו בשל הפרעות נפשיות או פיזיות או פיגור שכלי ויש סימנים ואינדיקציות לכשירות לקויה. שאלת הכשירות יכולה לעלות בכל שלב במשפט. בארצות הברית למשל, מעל 70 אחוזים מהמופנים להערכת כשירות נמצאים כשירים. הערכת הכשירות נעשית בראיון קליני הכולל שאלות הנוגעות לנאשם וכן שאלות המתייחסות לעורך דינו, אם יכול הנאשם להשיב לשאלות אלה מסתיימת הבדיקה, אך אם התעוררו בעיות בתהליך הבדיקה ויש חשד כי הבדיקות אינן משקפות את מצב הנאשם, יכול הפסיכולוג להיעזר בכלים להערכת רמתו האינטלקטואלית ומצבו הנפשי של הנאשם. דרך הערכה לדוגמה היא אישפוז הנאשם על מנת להעמיק את ההיכרות איתו- אחת הבעיות הצצות בדרך זו היא שההערכה מתבצעת במקום שאינו רלוונטי- אשפוז- אז כיצד בוחנים את התנהגות האדם הטבעית בסביבה שאינה סביבתו הטבעית?

כפי שנטען לעיל, דרכי הערכה אלו בעייתיות מבחינת מהימנותן (לרוב ישנן הטיות הקשורות בגזע ובמין) ותקפותן ולכן עוד לא נמצא שאלון מהימן ותקף לארץ. עוד דוגמה היא מבחני האינטליגנציה למבוגרים, מבחנים הלוקים בחסר כיוון שאין בהם למשל התייחסות לנורמות מקומיות, לכן לא ניתן לאבחן אדם ביחס לעצמו ולחברה שלו.

3.1.2 הגנת אי-השפיות במשפט הפלילי

המונח אי-שפיות הוא מונח משפטי ולא פסיכולוגי, המוגדר על ידי סטנדרטים משפטיים מסוימים הנוטים להיות דינאמיים באופיים. המושג המקביל בפסיכולוגיה הוא התנהגות אבנורמלית- אך אין הגדרה מוסכמת להתנהגות שאינה נורמלית.

ההגדרה המשפטית של אי-שפיות כוללת שני אלמנטים שעליהם להתקיים בו-זמנית ובצורה חד-משמעית על מנת שתקבע אחריות לפשע- האלמנט הראשון הוא עשיית מעשה המנוגד לחוק- היסוד העובדתי Actus reus, והאלמנט השני הוא כוונה פלילית או מצב נפשי של רוע- היסוד הנפשי Mens reus.

כפי שדנו בפרק האחריות הפלילית, בעקבות עניין דניאל מקנוטן, בבית הלורדים באנגליה התקבלה הגדרת אי השפיות- חייבת להיות הוכחה ברורה כי בעת ביצוע העבירה, מבצע העבירה היה מושפע ממחלה נפשית, לא ידע שהמעשה שעשה פסול ובמידה וכן ידע, לא ידע מה חומרת המעשה. ההנחה היא שאדם אחראי למעשיו אם נעשו מתוך רצון חופשי, משמע בחירה לעשות מעשה מתוך ידיעה על תוצאותיו, אך מחלת נפש נתפסת כפוגעת ביכולת הבחירה החופשית של האדם או ביכולתו לחזות את תוצאות המעשה

בשעת ביצוע המעשה.

במאמר מוסגר, מודגש כי הגנת אי שפיות בבית המשפט היא טקטיקה מסוכנת כיוון שהיא הודאה באשמה, לכן אם הטענה מתקבלת הנאשם זכאי אך אם אינה מתקבלת, כמו ברוב המקרים, הנאשם בעצם הודה שעשה את המעשה.

3.1.3 הגנת אי-השפיות במשפט הנזיקי

בפקודת הנזיקין אין התייחסות לאחריות חולי הנפש בעבירות נזיקין, והיעדר התייחסות זו יכולה להתפרש בשתי דרכים-

הדרך הראשונה מפרשת את העניין כהסדר שלילי, מצב הנוצר כאשר הטקסט אינו קובע הסדר מפורש לסוגיה מסוימת ומפרשים את הטקסט תוך קריאה "בין השורות".

אך הדרך השניה גורסת את אפשרות ההסדר השלילי ומפרשת את העניין כחסר, כלאקונה- החוק לא הסדיר בצורה מלאה את נושא הלוקים בנפשם ולכן יש להסדירו בצורה מלאה. דרך זו נותנת אפשרות לפטור מאחריות נזיקית לחולה נפש.

פסק הדין **2174/04 גדי כרמי באמצעות הוריו ואפוטרופסיו הטבעיים עמרם ואנט כרמי נ' סבג דניאל**- גדי כרמי, להלן המערער, יצא לבלות עם ביתו הקטנה בגן השעשועים הסמוך לביתם. הוא קרא לסבג דניאל שהיה אז בן 8 שנים בלבד, להלן המשיב, ודרש ממנו לומר שלום לביתו התינוקת. עשר דקות לאחר מכן קרא שוב המערער למשיב, וכשזה התקרב פצע אותו בדקירות סכין ואז שיסף את גרונה של ביתו התינוקת. בית המשפט המחוזי קבע כי למערער עומדת הגנת אי-שפיות וזיכה אותו מאשמת רצח ביתו, אך ההגנה לא נחשבה לתקפה בעוולת התקיפה בנזיקין בטענה כי יש הבדל בין אחריות פלילית לבין אחריות נזיקית, כיוון שבנזיקין המטרה היא השבת מצבו של הניזוק לקדמותו.

3.2 המשפט העברי- פטור הלוקה בנפשו מחובות

3.2.1 יסוד הדעת

כפי שהוזכר קודם לכן בעבודה, במשפט העברי השוטה פטור מכל המצוות, אינו כשיר לעמוד למשפט ואינו בר-עונשין ודינים אלה פזורים על פני התלמוד. כיוון שההלכה לא מקדישה דיון רב להגדת המושג שוטה כך גם אינה מנמקת את פיטוריו מכל הדינים, אך נותנת טעם לפיטוריו: "חרש שוטה וקטן... לא

נודרין ולא מעריכין מפני שאין בהם דעת¹².
נימוק "חוסר הדעת" הוא הנפוץ ביותר במקורות לפיטוריו של השוטה מן
הדינים, מהמשנה והתלמוד ועד לספרות השו"ת, בעוד הוא נתון בביטויים
שונים כגון "שאינו בן דעת" ו"שאינו בן מצוות". הרב מנחם יוסף משטיינהרט¹³
מסביר כי "השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצוות"¹⁴ כיוון שאם
היה נכתב שאינו בן דעת, היו יכולים לטעות ולחשוב כי אין מקום לפסול
עדות של שוטה לגבי דברים שראה ושמע במצבים בהם הוא כן בן דעת
(למשל בין התקפים).

3.2.2 שלמות הדעת

כושר הבנה ודעת הם נושא מורכב. הספרות הפסיכיאטרית-משפטית שכתבה
על "יצר בלתי נכבש" הבהירה כי לוקה בנפשו, או בשפתה חולה רוח, יכול
להבין בהחלט את משמעות מעשיו אך לרוב לא יהיה מסוגל לשקול את
הנסיבות בהיגיון ולפעול בהתאם למה שידוע לו- משמע יש הפרדה בין הבנתו
את משמעות והשלכות המעשה ובין המסוגלות לקחת אותם בחשבון.
השקפה זו נמצאת גם בהלכה, לדוגמא בגמרא¹⁵ קבוע כי שחיטתו של הושטה
פסולה גם אם הוא יודע מה כללי השחיטה כיוון שקיים חשש כי שחט אותם
בניגוד לכללים בעקבות טירוף דעתו. לכן הידיעה אינה מספיקה על מנת
להפוך אדם לבר-דעת, אלא נכלל בתוכה גם הכושר הנפשי לפעול בהתאם
לידיעות ולכוונת האדם- כושר שלרוב השוטה אינו שולט בו.

3.2.3 יסוד הרצון

במשפט העברי קיים כלל מפתח הקובע כי אדם אינו נושא באחריו למעשים
שעשה "לאונסו", כלומר שלא מרצון. המשמעות הראשונית של המושג "אנוס"
היא הכרח חיצוני המביא אדם לעשות או לא לעשות מעשה שניגוד לרצונו.
אמנם המושג כולל בתוכו גם כורח פנימי המכריח אדם לפעול בניגוד לרצונו-
למשל באיום או עינויים. ההבדל בין כורח חיצוני ופנימי הוא שבכורח חיצוני
פעולת האנוס נעשית בכוח פיזי של אדם אחר בעוד שבכורח פנימי האנוס
עצמו פועל כביכול "מבחירה ומרצון", אך הם לא הבחירה והרצון שלו אלא
אילוץ מתוך סבל ויסורים.

יש מקרים מסוימים של "תחילתה באנוס וסופה ברצון", כמו למשל במקרה בו
דן התלמוד בו אישה נאנסת על ידי אדם בניגוד לרצונה אך כאשר באים
להצילה היא מסרבת ואומרת: "הניחו לו!". התלמוד מפרש מקרה זה כיצר
שתקף את האישה ולא רצונה החופשי והאמיתי. הלוקה בנפשו בדרך כלל
אינו בעל רצון חופשי, שכן הטירוף הוא זה שמחליט בשבילו, בדיוק כמו יצר
שתקף אישה וכבש את כוח רצונה.

¹² ערכין פרק א' משנה א'.

¹³ בשו"ת "זכרון יוסף" ס' יוד מאהע"ז.

¹⁴ רמב"ם עדות ט' ט'.

¹⁵ חולין ג'.

3.3 השוואת המשפט הישראלי למשפט העברי בנושא הפרק

ללוקה בנפשו הגנות הן במשפט הישראלי הפלילי והנזיקי והן במשפט העברי, ואלה יכולות לפטור את הלוקה מאחריות פלילית בשני סוגי המשפט. במשפט הישראלי מצוינת טענת הכשרות המשפטית- בבדיקת הכשרות המשפטית אדם יכול להימצא לא כשיר למשפט כיוון שהוא בעל אי כשירות נפשית, לצורך העניין, ובמקרה הזה אינו נושא באחריות פלילית. כמו כן מצוינות גם הגנת אי-שפיות במשפט הפלילי (=חסר באחד מיסודות האחריות הפלילית- היסוד העובדתי והיסוד הנפשי) והגנת אי-שפיות במשפט הנזיקי (שלרוב אינה תקפה כיוון שדין זה עוסק בהשבת מצב הנפגע לקדמותו ואין אי-שפיותו של הפוגע סיבה להשאת המצב כפי שהוא). במשפט העברי ישנם יסודות המקבילים להגנות שנמצאו במשפט הישראלי- לדוגמא יסוד הדעת המקביל לאי הכשירות המשפטית, כיוון שבשני המצבים אדם אינו יודע להבין את חומרת המעשה שעשה ואת תוצאותיו או את משמעות הענישה, שכן אינו מבין שהמעשה שעשה אינו חוקי.

סיכום

עבודתי העמיקה בנושא הלוקים בנפשם במשפט הישראלי ובמשפט העברי. במשפט הישראלי עסקתי בזכויותיו של הלוקה בנפשו וכשירותו המשפטית תוך התייחסות לנושא זכותו להימנע מהפללה עצמית העומדת לרשות כל אדם. נמצא כי הנושא מאוד מורכב ואין תשובה חד משמעית בנושא-

למשל במקרה של הונציאן לין הנאשם ברצח זוגתו לשעבר נקבע חיסיון פסיקתי לפסק הדין הספציפי שהוא בעקבות הערעור שהגיש על התייחסות לפרטים שמסר בשיחה עם קרימינולוג קליני וחשב שלא ניתן יהיה להשתמש בהם במהלך המשפט נגדו.

בהמשך התייחסתי למשפט העברי בנושא תוקף התחייבותו של הלוקה בנפשו הנושאים שונים וההתייחסות השיפוטית של הדת לנושא הלוקים בנפשם, שכן המשפט העברי לוקח כל מקרה בו מעורב לוקה בנפשו ומנתח אותו לגופו על מנת לקבל החלטות בצורה טובה ואובייקטיבית יותר. בסוף הפרק השוותי בין המידע שהתקבל ונראו מעט נקודות דמיון והשוואה.

לאחר מכן פניתי לעסוק באחריותו הפלילית של הלוקה בנפשו- במשפט הישראלי אחריותו הפלילית מותנית במספר קריטריונים והמחלה הנפשית יכולה לבטל את אחריותו הפלילית של הלוקה בנפשו, אך הדרך לפטור מאחריות פלילית היא ארוכה. במשפט העברי נראה כי יש ללוקה בנפשו פטור בדינים שונים מראש, כך שאינו צריך לעבור את הדרך הארוכה כמו במשפט הישראלי.

הפרק האחרון בעבודתי עסק בהגנות העומדות לרשות הלוקה בנפשו במשפט הישראלי כמו הגנת אי-השפיות ואי הכשירות המשפטית שבכוחן להקל על עונשו של הלוקה בנפשו ואף לפטור אותו מאחריות פלילית. במשפט העברי עסקתי בפטור הלוקה בנפשו מחובות והיסודות בהם עוסק הפטור- יסוד הדעת, שלמות הדעת ויסוד הרצון- המסבירים כיצד ניתן להתייחס ללוקים בנפשם בצורה משפטית.

העבודה כולה מתייחסת ללוקים בנפשם ובעייתיות העמדתם למשפט, גם בתקופה הקדומה וגם כיום. הפרקים והנושאים שלהם משתלבים זה בזה ומנסים לתת מענה לשאלת המחקר שלי- כיצד משתלבים הלוקים בנפשם בעולם המשפט?

ביבליוגרפיה :

חקיקה:

חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב- 1962

פקודת הראיות, תשל"א- 1971

חוק העונשין, תשל"ז- 1977

חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א - 1991

חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א - 1991

חוק העונשין, תשנ"ה - 1995

פסקי דין:

ע"א (חי') 2174/04 גדי כרמי באמצעות הוריו ואפוטרופסיו הטבעיים עמרם ואנט כרמי נ' סבג דניאל
ע"פ 187/61 פנו נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד טז (2)
ע"פ 8974/07 לין נגד מדינת ישראל, תק-על 2010 (4) 924 (2010)
ת"פ (ב"ש) 933/97 מדינת ישראל נ' עוקב, תקדין-מחוזי 99 (1)

מאמרים:

אלדר שחר, 'מצאות במצב דיסוציאטיבי בעת ביצוע העבירה כהגנה במשפט הפלילי'
הסניגור 36 (מרץ 2000) עמודים 3-5.
ד"ר אליגון דר אורנה, 'האם הזכות להימנע מהפללה עצמית עומדת גם לחולי נפש?'
מחקרי משפט הפקולטה למשפטים כ"ח 2, (תשע"ג), עמודים 113-151.
אלמגור משה, 'הגנת אי שפיות: תפקידו של הפסיכולוג הקליני במשפט הפלילי'
רפואה ומשפט 27 (נובמבר 2002), עמודים 171-177.
בזק יעקב, 'האחריות הפלילית והאזרחית של העל האישיות הכפולה', קרית המשפט
א' (תשס"א) עמודים 205-228.

ספרות מחקר:

בזק יעקב 'אחריותו הפלילית של הלקוי בנפשו', ירושלים תשמ"ה
בר-אילן נפתלי ר', ספר אסיא ח', ירושלים תשנ"ה
כרמון מאיר, שיגעון מחפש משמעות- המשוגע בראי המשפט, תל אביב תשע"ג
רפואה ומשפט 27, פתח תקווה תשס"ב

משפט עברי

ספרות הפסיקה:

חגיגה ג' ד"ה
חולין ג
ערכין א' משנה א'
רמב"ם, הלכות עדות ט' ט'
תרומות א', הלכה ג'

ספרות השו"ת:

"זכרון יוסף" ס' יוד מאהע"ז